

УДК 37.012:373.2(477)"19/20"

Васильєва С. А.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ «РОЗВИТОК ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ РІЗНИХ ТИПІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.-ПОЧАТОК ХХІ СТ.)»

Визначено понятійно-категоріальний апарат для здійснення дослідження проблеми розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України у період з другої половини ХХ ст.-на початку ХХІ ст.

Ключові слова: *періодизація, період, критерій періодизації, типологія, типи дошкільних навчальних закладів*

У проєкті Концепції розвитку дошкільної освіти на 2010-2016 рр. вказано, що саме в умовах глобалізаційних процесів, прагненням України інтегруватися до європейського простору, зі зміною світоглядних позицій та ціннісних орієнтацій суспільства актуалізується проблема розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів. Реформування дошкільної освіти в Україні можливе саме через створення мережі дошкільних навчальних закладів нового покоління для задоволення різноманітних освітніх потреб дітей дошкільного віку, тому дослідження питання розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України є актуальним для сьогодення. Відомо, що до концептуальних засад історико-педагогічного дослідження входить понятійно-категоріальний апарат, що є обов'язковою вимогою до наукового пізнання. Отже, дослідження питання розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України у визначений період вмотивовує до визначення відповідного понятійно-категоріального апарату, тобто означення вживання понять і термінів, що відповідають темі та завданням нашої наукової розвідки.

Попередній аналіз досліджень та публікацій дозволяє зробити висновок, що питання розвитку системи освіти в Україні, зокрема дошкільної освіти та дошкільних навчальних закладів, привертає увагу науковців-педагогів та істориків дошкільної та загальної середньої освіти Л. Артемової, З. Борисової, В. Кузьменко, Л. Лохвицької, Т. Поніманської, Т. Степанової; Л. Березівської, Н. Гупана, В. Курила, М. Левківського, О. Любар, Л. Медвідь, М. Стельмахович, О. Сухомлинської. Здійснено термінологічний аналіз сучасних наукових досліджень та встановлено, що понятійно-категоріальний апарат кожної наукової розвідки визначено відповідно до теми і завдань окремого дослідження. Результати дослідження підтвердили, що на сьогодні питання визначення категоріального апарату щодо завдань нашого дослідження, а саме виокремлення критеріїв та здійснення періодизації розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України у період другої половини ХХ ст.-на початку ХХІ ст., теоретичного обґрунтування типології основних дошкільних навчальних закладів у вітчизняній системі освіти України не були об'єктами спеціального вивчення.

Мета статті – визначити понятійно-категоріальний апарат для здійснення періодизації дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України у період з другої половини ХХ ст.-на початку ХХІ ст., теоретичне обґрунтування типології та об'єктивних умов розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України у визначений період.

Здійснено попередній аналіз сучасних наукових розвідок та визначено, що вищевказані автори послуговуються визначенням періодизації відносно феноменів свого дослідження.

Зокрема, Н. Гупан, вивчаючи підходи до визначення періодизації розвитку історико-педагогічної науки, під періодизацією розуміє логічне розмежування досліджуваного періоду відповідно до якісної характеристики його відносно самостійних окремих етапів. Така характеристика повинна відображати як загальні закономірності розвитку суспільного життя, так і специфічні, а також суттєві складники основних методів і форм генези проблеми [4, с. 19].

Л. Березівська розглядає періодизацію реформування шкільної освіти як домінуючу циклічної моделі досліджуваного історико-педагогічного процесу, що є фундаментом методології дисертації [2, с. 408].

В. Курило вважає, що при розробці періодизації треба враховувати найсуттєвіші характеристики системи освіти. Така точка зору, продовжує автор, дозволяє реально застосовувати парадигмальний підхід до аналізу педагогічних явищ, саме зміни парадигм обумовлюють розподіл історії освіти на ті чи інші етапи. Періодизація розвитку освіти, побудована на основі урахування розвитку зміни педагогічних парадигм, дозволяє з'ясувати сутність та спрямованість педагогічного процесу, являє собою точку зору на розвиток системи освіти та педагогічної думки. В. Курило наголошує, що визначені ним критерії відбивають найсуттєвіші характеристики системи освіти, які обумовлюють зміну парадигм [5, с. 47-48].

О. Сухомлинська розглядає проблему періодизації розвитку будь-якого явища як одну із найбільш складних, комплексних і багаторівневих проблем наукового знання та при періодизації розвитку педагогічної думки відштовхується від культурно-антропологічного та цивілізаційного підходу [8, с. 47, 49].

Термінологічний аналіз довідкових джерел, на наш погляд, сприяє визначенню понятійно-категоріального апарату дослідження означеної проблеми. *Періодизація* – розподіл на періоди [3, с. 753], де *період* – проміжок часу, обмежений певними датами, подіями і та ін.; час, коли відбувається яка-небудь подія, триває дія, розгортається чиясь діяльність і та ін.; відтинок часу, позначений існуванням, наявністю чого-небудь. Відповідно *період* – певна стадія, фаза чого-небудь; історичний етап у суспільному або культурному розвитку країни, народу, що характеризується визначними подіями, явищами або процесами; проміжок часу, протягом якого відбувається якийсь регулярно повторюваний процес або рух. *Періодичний* – який відбувається, настає через певні проміжки часу, повторюється час від часу; який закономірно повторюється через певні однакові проміжки часу; який складається з періодів або являє собою період [3, с. 753]. *Метод періодизації* сприяє розкриттю якісних змін у ході подій і явищ, що вивчаються, їх форм і змісту на певних етапах історичного розвитку та допомагає не лише виявити певні кількісні та якісні зміни педагогічних явищ, а також виявити причини їх перетворень [1, с. 20-22]. Цей метод дослідження спрямовує до певних критеріїв періодизації. *Критерій періодизації* – це той історичний фактор, який відбиває основний зміст певного відрізка конкретного історичного процесу [1, с. 20-22] або підстава для оцінки, визначення критерії або класифікації чогось; мірило [3, с. 465].

Послугуючись вищевказаними термінами, визначимо поняття: *періодизація* – науково обґрунтований розподіл хронологічних меж історико-педагогічного дослідження розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів на періоди, де *період* – проміжок часу, протягом якого відбувається розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів, пов'язаний із суспільним розвитком народу та України; *критерій періодизації* – мірило для оцінки історико-педагогічного фактору, який є рушійною силою процесу розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у певний період дослідження.

Звертаючи увагу на виокремлення типів дошкільних навчальних закладів у різні періоди розвитку системи дошкільної освіти в Україні, науковці класифікують дитячі заклади за різноманітними особливостями або критеріями: термін перебування дітей у дитячому закладі, приналежність дитячих закладів до різних форм власності, за видами, за типами, функціональним призначенням та особливостями особового складу вихованців (Л. Голиш, С. Дітков-

ська, Л. Покроєва, С. Попиченко, Т. Степанова), за специфікою захворювання (Т. Дегтяренко, В. Золотоверх, О. Таранченко, М. Ярмаченко).

Для теоретичного обґрунтування типології дошкільних навчальних закладів у межах нашого дослідження визначимо загальні поняття: *тип* – зразок, модель, форма, якій відповідає певна група предметів, понять, явищ. *Типологічний* – який ґрунтується на типології та пов'язаний з певним типом організму; властивий певному типу. *Типологія* – вид наукової систематизації, класифікація чогось за спільними ознаками [3]. *Типологія* є засобом наукової класифікації за допомогою абстрактних теоретичних моделей (типів), в яких фіксуються найважливіші структурні або функціональні особливості досліджуваних об'єктів. Важлива особливість *типології* полягає в тому, що вона дозволяє охопити класифікацією не тільки пізнані об'єкти, а й вказати на можливість існування об'єктів, ще не відомих на той час науці [3, с. 693].

Отже, відповідно до теми та завдань нашого дослідження *типи дошкільних навчальних закладів* розглядаємо як створенні практичні моделі, які, отримавши відповідне наукове та нормативно-правове обґрунтування, стають теоретико-практичними моделями. Саме в них фіксуються найважливіші функціональні особливості. Основними особливостями, які поєднують типи дошкільних навчальних закладів є *вік, клас та група захворюваності дітей*. Вік (ранній та дошкільний) визначає віковий період фізичного життя дітей, які відвідують дошкільні навчальні заклади різних типів у кожному періоді історико-педагогічного дослідження. Клас та група захворюваності дітей раннього та дошкільного віку вмотивовують до виокремлення дитячих установ, а з часом дошкільних навчальних закладів у типи, які різняться між собою змістом, медичними та методичними рекомендаціями щодо розвитку, виховання та навчання дітей. Рубрики, як складову групи захворюваності дітей не розглядаємо тому, що ангіна та інші хвороби не є визначальними у практиці організації та функціонування дошкільних навчальних закладів різних типів. *Типологія* – науково обґрунтована класифікація типів дошкільних навчальних закладів у вітчизняній системі освіти України за віком дітей та класами, групами їх захворюваності.

Відповідно визначено поняття основних типів закладів, на основі яких теоретично обґрунтовано типологію дошкільних навчальних закладів у вітчизняній системі освіти України:

- дитячі ясла – теоретико-практична модель закладу, діяльність якої спрямована на розвиток, виховання, навчання та клас, групу захворюваності дітей віком від двох місяців до трьох років;
- дитячий садок – теоретико-практична модель закладу, діяльність якої спрямована на розвиток, виховання, навчання та клас, групу захворюваності дітей віком від трьох до шести (семи) років;
- дитячий будинок – теоретико-практична модель закладу, діяльність якої спрямована на розвиток, виховання, навчання та клас, групу захворюваності, соціальну адаптацію дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування віком від трьох (чотирьох) до семи (восьми) років.

Для визначення *понятійно-категоріального апарату* нашого дослідження ми розглянули систему наукових категорій, які уявляють собою загальні, фундаментальні поняття, що відображають найбільш сутнісні, закономірні зв'язки і відношення реальної дійсності та пізнання. Категорії *сутність* та *явище* виражають перехід від різноманітності наявних форм історичного об'єкта до його внутрішнього змісту та єдності. *Сутність* – внутрішній зміст історичного об'єкта, який виражається в єдності всіх його різноманітних форм. *Явище* – внутрішня форма існування історичного об'єкта. Філософські категорії *необхідності* та *випадковості*. *Необхідність* уявляється як відображення внутрішніх, стійких та які повторюються, відношень дійсності. Вона використовується для визначення поведінки історичних суб'єктів та історичних процесів. *Випадковість* – віддзеркалення в основному зовнішніх, неістотних, нестійких одиничних зв'язків дійсності; вираження початкового пункту пізнання об'єкту,

результат перехрещення незалежних причинних процесів, подій, форма прояву необхідності і доповнення до неї. Категорія *історичної дійсності* розуміється як об'єктивна реальність. У ХХ столітті антропологічне, феноменологічне трактування категорії дійсності привело до включення в неї, крім матеріальних об'єктів, ідеальних абстракцій науково-технічного знання, цінностей культури, духовно-душевних актів. *Можливість* – об'єктивна тенденція при виникненні та розвитку історичного об'єкта або процесу, яка виражається в наявності умов для його виникнення. Можливості діляться на абстрактні та реальні. *Реальна* можливість передбачає наявність необхідних умов реалізації та при деякій ролі ймовірності реалізується, тобто стає новою дійсністю. Засобом фіксації особливостей стану того чи іншого суспільства, прояву зв'язків та мотивацій людської поведінки слугує категорія *менталітет*. Менталітет – особливий набір «звичок мислення» людини даної культури у визначений історичний відрізок часу. *Простір* – форма існування (буття) матерії, яка характеризується двома суттєвими компонентами, а саме протяжністю матеріальних об'єктів та їхньою взаємодією, особливістю простору як філософської категорії є його трьохмірність. *Час* – потрібно розрізняти в фізичному, філософському та історичному смислах. Час існує в двох видах – фізичне: «рахівний» час, використовується в хронології, та історичний час. Конкретність історичного часу безпосередньо виявляється в чіткій хронологічній локалізації процесів, які вивчаються. Історичний час – змістовний, наповнений подіями та залежить від характеристик цих подій. Визначений часовий проміжок та процес, пов'язаний з ним, являє собою невідривне ціле. Визнання змістовної наповненості історичного часу має важливе значення для періодизації історії, зокрема періодизації розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні [7, с. 122-141].

Предметом нашого дослідження є об'єктивні умови розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні у визначений період. Тому, пізнаючи суспільство у період із другої половини ХХ століття та на початку ХІХ століття як об'єктивну реальність, маємо розглядати різноманітні явища, зокрема політичні та економічні, педагогічні, як притаманні йому явища об'єктивної реальності. Дані явища є умовами, в яких розвивається суспільство. В історії філософської думки вирізняють три основних тлумачення розвитку: збільшення і зменшення; як перехід можливості у дійсність; речі в собі у річ для себе; як розуміння руху взагалі; як виникнення нового. Розвиток – це зміна, яка становить перехід від простого до більш складного. Від нижчого до вищого, процес в якому поступальне накопичення кількісних змін веде до наступу якісних змін. Будучи процесом відновлення, народження нового та відмирання старого, розвиток суперечить розпаду, регресу. Джерелом і внутрішнім змістом розвитку є боротьба протиріч, у ході якої нове перемагає старе. Умова як категорія філософії визначає відношення предмета до навколишньої дійсності, явище об'єктивної реальності, а також відносно себе та свого внутрішнього світу. Предмет виступає як обумовлене, а умова як відносно зовнішня предмету різноманітність об'єктивного світу. Саме від явищ об'єктивного світу залежить реалізація причинно-наслідкового зв'язку (принцип детермінізму), де причиною є явище, яке породжує інше або зумовлює в ньому зміни. Явище, породжене причиною, називається наслідком. Причини, що визначають появу дошкільних навчальних закладів різних типів, є історичними детермінантами. Закон детермінізму в освіті передбачає багатомірність детермінант соціального характеру, котрі впливають на процеси в освіті (за Н. Кудикиною). Багатомірність як філософська категорія виражає множинність незалежних і незвідних один від одного вимірів (аспектів, модусів) буття. Філософський принцип багатомірності обґрунтовує діюче в освіті положення про незалежні один від одного фактори, котрі детермінують різноманітні процеси в освіті та їх педагогічні наслідки. До детермінант соціального характеру відносимо соціально-політичні, соціально-економічні та педагогічні причини, які в тій чи іншій мірі пов'язані між собою. Розглянувши основні умови історичного розвитку українського суспільства, ми визначимо причинно-наслідкові зв'язки, які вплинули на розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів у період нашого дослідження.

Отже, до основних умов історичного розвитку українського суспільства відносимо умови: *Соціально-політичні* – умови, що стосуються політичного життя України у період з другої половини ХХ століття на початку ХХІ століття та пов'язані з ним, як необхідні обставини, за яких відбувається процес розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів.

Соціально-економічні – умови, що стосуються економіки суспільства та пов'язані з нею, як необхідні обставини, які уможливають створення дошкільних навчальних закладів різних типів.

Педагогічні – умови, що стосуються питань розвитку педагогічної думки у радянській період та у незалежній Україні та впровадження технологій, методик та засобів у практику існування дошкільних навчальних закладів різних типів.

Поняття *соціально* – означає із суспільного погляду; у суспільному відношенні та походить від *соціальний* – пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві, тобто *суспільний* – породжений умовами суспільного життя [6].

Дефініції: політичні умови, економічні умови та педагогічні умови не можуть існувати у даному випадку без супроводу дефініції соціально так як зміст їх прямо пов'язаний із розвитком суспільства, його політичною, економічною та педагогічною діяльністю .

Аналіз наукових досліджень сучасних фахівців дошкільної та загальної середньої освіти дозволяє зробити висновок, що питання визначення понять *періодизація, період, критерій періодизації, типологія, типи дошкільних навчальних закладів* було об'єктом спеціального вивчення відповідно окремих феноменів дослідження. Враховуючи обов'язкову вимогу до наукового пізнання, а саме однозначність і означеність вживання понять і термінів, ми визначили поняття: *періодизація* – науково обґрунтований розподіл хронологічних меж історико-педагогічного дослідження розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів на періоди, де *період* – проміжок часу, протягом якого відбувається розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів, пов'язаний із суспільним розвитком народу та України; *критерій періодизації* – мірило для оцінки історико-педагогічного фактору, який є рушійною силою процесу розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у певний період дослідження. *Типи дошкільних навчальних закладів* – створенні практичні моделі які, отримавши відповідне наукове та нормативно-правове обґрунтування, стають теоретико-практичними моделями. *Типологія* – науково обґрунтована класифікація типів дошкільних навчальних закладів у вітчизняній системі освіти України за віком дітей та специфікою їх захворювання. Визначено основні умови історичного розвитку українського суспільства, що сприятимуть розкриттю причинно-наслідкових зв'язків, які вплинули на розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні.

Дані поняття є робочими для подальшого здійснення історико-педагогічного дослідження розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України у визначений період.

Список використаних джерел

1. Аніщенко О.В. Наукові дослідження з історії професійної освіти та історії педагогіки: Методичні рекомендації науковцям-початківцям / Аніщенко О. В. – Ніжин : Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. - 20-22 с.
2. Березівська Л.Д. Організаційно-педагогічні засади реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. / Березівська Лариса Дмитрівна: Київ, 2009. - 408 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. - 465; 753 с.
4. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. – К. : «А.П.Н.», 2002. - с. 19.
5. Курило В. С. Становлення та розвиток системи освіти та педагогічної думки Східно-українського регіону в ХХ столітті: дис. ... д – ра пед. наук : 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки / Курило Віталій Семенович. – Луганськ, 2000. – 47 - 48 с.

6. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Том 4. Укладачі В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Вид-во «Аконіт», с. 306.
7. Методология истории: Учебное пособие для студентов вузов / гуманитар. – экономич. негос. ин-т Респ. Беларусь. Ветвь Ассоц. «История и компьютер»; А. Н. Нечухрин, В. Н. Сидорцов, О.М. Шутова и др. / Под ред. А. Н. Алпеева и др. – Мн.: НТООО «Тетра Системс», 1996. – 240 с.
8. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / Сухомлинська Ольга Василівна. – К.: А.П.Н., 2003. – 47; 49 с.

We defined the instrument of comprehension and the categories for implementation of a periodization of preschool educational institutions of different types in an education system of Ukraine during the period from the second half of the XX century -at the beginning of XXI century.

Key words: *periodization, period, criterion of periodization, typology, types of preschool educational institutions*

УДК 159.943-053.4

Галаманжук Л. Л.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИННИКІВ, ЩО ВИЗНАЧАЮТЬ НЕСТИМУЛЬОВАНИЙ РОЗВИТОК МОТОРНОЇ ФУНКЦІЇ ДІТЕЙ У ДОШКІЛЬНИЙ ПЕРІОД

Розглянуто дані наукової літератури про утворення різних відділів головного мозку дітей, що забезпечують формування і розвиток їх моторної функції у дошкільний період. Виявлено сім основних груп і два додаткових чинників, що визначають природний (нестимульований) розвиток означеної функції дітей. Встановлено особливості їх вияву та значення для нестимульованого розвитку моторної функції дітей у дошкільний період. Відзначена необхідність пріоритетного впливу на цю функцію в процесі навчання в дошкільному навчальному закладі з огляду на її визначальне місце у загальному розвитку дітей у дошкільний період та необхідність подальшого вивчення питання, пов'язаного з наявністю чи відсутністю розбіжностей нестимульованого розвитку моторної функції дітей, які відзначаються різною спрямованістю мануальної рухової асиметрії.

Ключові слова: *діти, дошкільний період, моторна функція, розвиток.*

Результативність процесу навчання дітей у дошкільний період значною мірою залежить від стану розвитку їх моторної функції [3; 11]. Сучасна теорія і методика фізичного виховання [4; 26], дошкільна педагогіка [23] і дитяча психологія [21] розглядають рух як основу двоєдиного процесу, що сприяє нормальному росту і дозріванню систем організму дитини взагалі й становленню моторної функції зокрема. При цьому найефективнішим видом використання рухів у вирішенні комплексу завдань, а також однією зі складових означеного процесу, що відображає цілеспрямований (стимульований) вплив на моторну функцію, є заняття фізичними вправами [4; 5]. Щодо іншої складової, то вона характеризується як природний (нестимульований) розвиток – вікове перетворення систем організму дитини в умовах ординарних режимів елементарної рухової активності, тобто під час реалізації життєво важливих локомоцій, трудових, побутових рухових дій і автоматизмів. У зв'язку із зазначеним важливим для теорії і методики навчання дітей у дошкільний період є знання чинників, що визначають як стимульований, так і нестимульований розвиток функцій і систем організму